

Sei Eguberriren abestia

Inazio Mujika Iraola

DICKENS 2012

Berandu dator trena Donostiako geltokira. Bost urte eta erdi berandutu da. Eta ez dator Santoña aldetik, 1937ko abuztuan bidea hasi zuen lekutik. Burgostik barrena baizik. Bost urte eta erdi. Geltoki buruaren bulegoa zabalik dago. Egutegia ageri da horman: "El Corazón de Jesús. 1943 / Enero / 13".

Bi lagun jaitsi dira trenetik. Zaharrenak berrogeiak ongi paseak izango ditu; gazteenak, hogeita hamarrik ez. Goizean atera dira Burgosko kartzelatik, elurretan. Isilik datoz. Zaharrenak txapela jantzita dakar, buru ongi soildua estaltzeko eran. Gazteenari ilea sendo datorkio, zuztarretik gora askorik ez bazaio ere ageri. "Bulebarreraino lagunduko dizut", esan du gazteenak. Maleta zahar bana daramate,

eta noizean behin geldiarazi egiten ditu kargaren handiak. Bost urte eta erdi. Ez da asko maleta zahar bana. Kale izenetan erreparatzen dute. Hermanos Iturrino. Avenida de España.

Diputazio parean, zaharrenak beste espaloira bultzatu du laguna. Gazteak segituan ulertu du ikusi nahi ez lukeenen bat zetorrela espaloian aurrez aurre. Alameda de Calvo Sotelo. Bulebarreko musika-kioskoraino iritsi dira. "Orduan ez duzu gure etxean afaldu nahi?", esan du zaharrrak, nonbait lehen ere erabili duten kontua berri-tuta. Gazteenak txanpon bat atera du patrikatik eta "zaude" esan nahi duen keinua egin dio. Telefono kabina batera joan, eta handik aritu da hizketan. Labur. Txanpon bat. Atera egin da gero.

ARGAZKI HONEK EZ AL DU OINIK?

"Estimatuta dago, Ander, baina zain dauzkat Erreterian. Agur, Ander". Besarkada bat eman diote elkarri. "Agur, Koldo. Toporik ez bada, gurera etorri. Bihar joango zara". Anderrek San Jeronimo kale aldera egin du. Begi bistatik aienatu zaion arte jarraitu du Koldok Anderren eta bere maleta zahararen errainua.

Bertatik bertara, Kontxa aldera jo du Koldok. Itsasoa. Ez du nahi, baina kresal usainak Duesoko giroa ekarri dio zaplada batean. Ez da itsasoari begira geratu. Utikan Santoña eta Dueso. Easo kalean barrena... ez, Victor Praderan barrena, Toporaino. Karmeldarren elizaren parean bonbilla hori bat poste batetik zintzilik, haizeak hara eta hona darabilena. Harantzago, Amarako zingiradia noski. Geltokian galdetu du: "¿El próximo?". Ordu erdi barru. Azkena. *Beniton* hartuko luke kafesne bero bat. Tabakoa erosteko xahutu ditu, ordea, gelditzen zitzaizkion sos apurrak. Zigarroa piztu, jakaren lepoa jaso, eta paretaren kontra bermatu du bizkarra. Ordu erdi.

Ez du nahi, baina kresalak ekarri dio berriz ere Duesoko garaia. Han ezagutu zuen Ander, seguru-etxe batek bezerotzat ez hura eta ez bera hartuko ez zituzkeen garaian. Ander gutxiago, aurrera samar zebilen-eta alderdian, Ajuriagerra, Rezola, Lukirekin. Eta Markiegiarekin. Markiegi zenarekin. Teniente izatera iritsi zen bera. Mitxelena teniente. A ze teniente, arraioa! "Beherako" Batailoian, azken putz. Hala ere, heriotza agindu zuten berarentzat ere. Mitxelena teniente, paretara. Zain egon zitzaion Herioari, bere inguruko asko bezala, Ander ere bezala; ez zen etorri, ordea. Lan handia nonbait

aurretik. Egidazurekin hasi ziren, "Perezagua"koa. Otamendi, gero; berarekin epaituak biak ere. Ezin konta ahala, handik aurrera.

Paretaren kontra zeramatenen bati entzun ziola uste du Anderri "Luzear" deitzen. "Luzear, Ajuriak esan dit... Gaur ni". Gau osoa pasatu zuen gizajoarekin errezatzen. Biak ikusi zituen joaten. Goizaldean itzuli zen Ander. Bakarrik. Zuri. Bazkalorduan ausartu zen hitz beste egitera. "Zu al zara Luzear?". Haren baiezkok barru-barruan sentiarazi zion poza du gogoan. "Zu zara orduan *El Diako* Euskal Orriaren arduraduna". "Nintzen, gazte; hala nintzen bai". "Etxean gordeta daukat zuk euskaratu zenuen Dickens-en *Eguarri abestia*, izparringitik moztu eta neronek josia". Beste erreallitate bat bazegoela, izan zela behintzat, eta hartaz hitz egiteak on egiten zien.

Topoaren traka-trakak ekarri du berriz Koldo oroitzapenen erresumatik urtaril hartako iluntze haize finak erasanera. "Herrera". Uztarrria eta geziak. Karramarroa... Nahiago oroitzapenen erresumara bidaia atzera egin.

Hamasei urte egin gabe, Erreterian. Martxoa zen. Epailla. Egunero bezala *El Día* erosi, eta *Euskal Orrian* iragarki hau: "IGANDEAN asiko gera noski, ingeleratik itzultitako 'nobelatxo' bizi, irakurgarri, labur bat argitaratzen. Ebaki ta jasotzeko eran azalduko da". Jakin-minak egon zen igandea noiz etorriko. Larunbatean beste iragarki bat: "Dollorkeria... Eguarri... Alaitasuna... Illunpea... Kate soñuak... Sorginkeria... Atzo... Gaur... Biyar... Dickens-en 'Eguarri Abestia' biyar ezkeru 'Euskal Orria'n".

Luzear, bere emaztea, Amale eta beste seme batekin (1943-5-23 - Madriden).

Ordurako hasita zegoen euskal gauzak irakurtzen. *Argia* batez ere. Liburutxoren bat edo beste ere bai. Baina Dickens... Hainbeste aldiz irakurritako *David Copperfield*en egilea, euskaraututa! Ezin galdu inola ere. Igandean, goizean goiz jaitsi zen egunkariaren bila. Alamedan zabaldu zuen. Aulki batean eserita ikusi zuen orri barreanean, "EGUARRI ABESTIA / Charles Dickens / 'Luzear'ek euskeratua / El Día / 1931 / Donostia". Dickens irudia zetorren aldameneko orrian. Nobelaren hasierarik ez. Ohar bat: "Gaur asten gera, egunkari au eraberritu genuenean agindutakoa, betetzen. Ez degu gure asmoa osoro egiterik izan. Euskal irakurgairik atsegiñenetako bat argitaratzekotan baigebiltzan. Baña ori ezin izan dan ezker, beste bide batetik jo degu: arrotz elertietara juan eta idazle ospetsuenen idazterik gallenenak euskeratzeko gogo biziak garabil. Saio bidez, Dickens, idazle bikañaren ipui bat dakartzutegu. Aur bihurturik irakur ezazute biotzikaraz dardar jarri zaitezten; baña larrirentzat ere ikasbide egokirik arkituko dezute aur-ipuitxo azalpean. Zuei dagokizute, saio au atsegin zaizuten ala ez azaltzea: txaloak, izatekotan, idazlearentzat bitez... euskeratzalleak ez baitio akats pilla bat besterik erantsi. Gure idazti-zatiak gaurko neurri berean azalduko dira. Ara nola jaso bear dituzuten: Aurrena, guzia ixten duten lerrotatik kontuz ebaki. Gero, ezkerrean daukazuten goitik-berako lerrotxo ortatik goruntz zuenganuntz tolestu (doblatu). Erdi-erdiko lerrotik berriz beste aldera, atzeruntz tolestu. Eta ortan, onela geldituko zaizute gaurko zatitxoa: Ezkerrean idaztia josteko utsunea. Aurrez-aurre, idazti gaña. Atzera tolestuta, Dickens-en irudia. Ta egunero auxe egiten dezutela idazti polit baten jabe zerate laster. Agur ba, ta egunero artu *El Día*".

Nobelaren hasierarik ez, ordea. Astelehenean, berriz, egunkaririk ez. Asteartekoan, bi orri mozteko: "Lenengo aapaldia: Marlegiren Mamutzarra". Ahoz gora hasi zen ohe gainean irakurtzen: "Marlegi illa zan. Au iñork zalantza apurrik gabe sinisteko eran idatzi nai nuke aurren-aurrena...".

Bi hilabete iraun zuen kontuak. Apirilaren azkena arte, hogeita bost emanaldi, Aste Santuko etena eta Errepublikari berriaren aldarrikapena tartean. Hogeita bostak ebaki, tolestu, eta koadernarazi egin zituen. Bera, Lopez Mendizabalen hiztegia ezkerrean, eta koadernotxo bat eskuinean, ipuin osoa segidan irakurri eta ulertzen ez zituen hitzak apuntatu zituen. Gozatu egin zuen liburua.

Sei Eguberri jai igaro dituzte elkarrekin itzalpean. Koldok, Villarrealgo guda-oinean, euri, odol eta basatza artean pasatu zuenarekin, zazpi. Elkarrekin pasatu zuten aurrenekoa, Larrinagakoa,

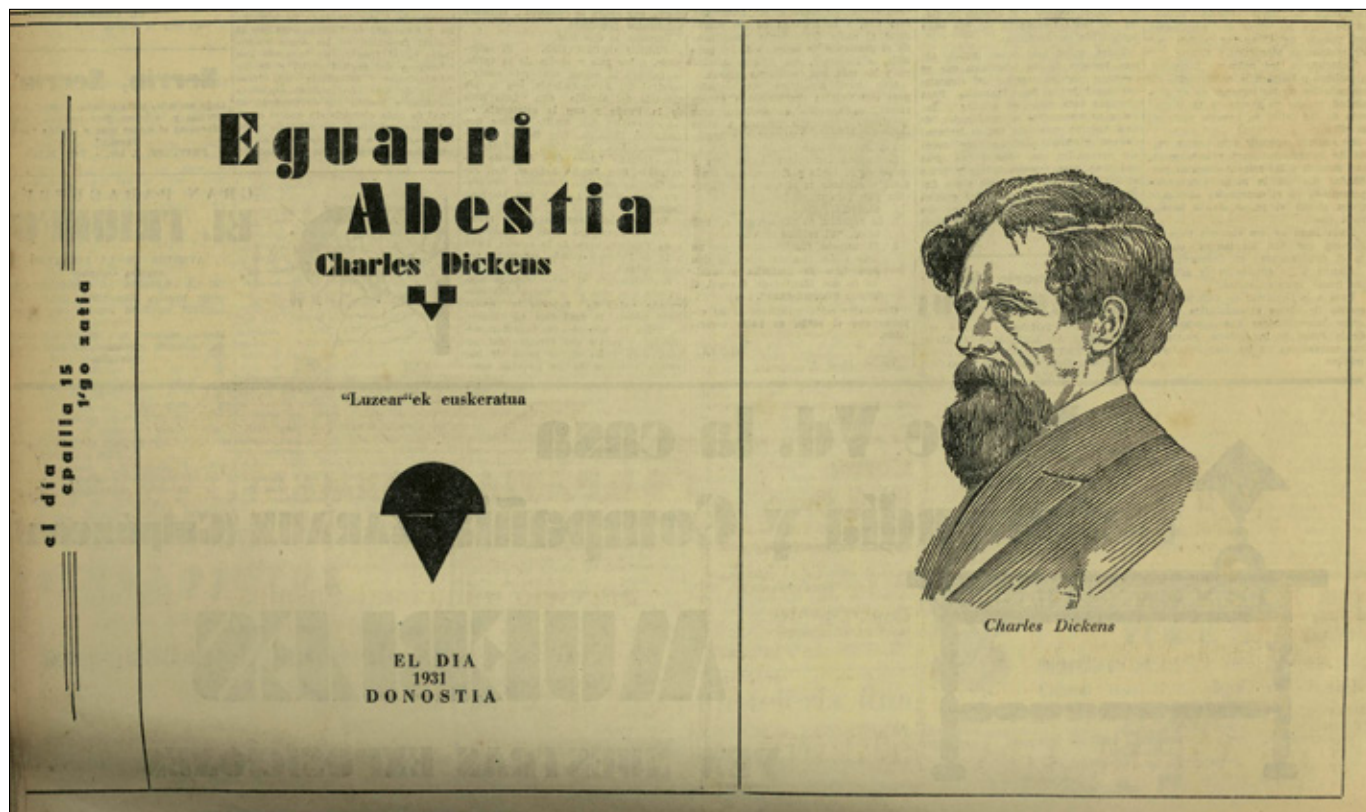
laborriz oharkabean pasatu zen, azkena izan zitekeelako uste osoan baitzeuden; eta Burgosko azkena, berriz, esperantza betean joan berri zaie. Sei Eguberri ez zaie gogotsik agertu. Ezkurak edo Scroogeak bai, makina bat, zintzotze handirik gabeak gainera. "Kartzelarik ez al dago?" galdetzen duen jende modua, asko. "Gehiegi bezala" erantzuten duena, gutxi. Sekulan ez du ahaztuko Burgosko espetxera zihoztzea, tren geltokitik abiatu eta kartzelaraino herri barrutik nola eramanean zintzotzen preso guztiak binaka elkarri lotuak, eta nola Burgosko jendeak iraindu, karkaxa bota eta jo arterainoko guztiak egin zizkieten. Anderri txapela bota zioten esku-ukaldi batez, eta, ez makurtzeagatik, bertan utzi zuen.

Ikasteko erabili du kartzela Koldok. Eta ez du gizalegea ikasgairik kaxkarrena izan. Betiko atxiki nahi du gai horretan maisu, beste gutxi batzuen artean, Ander. Luzearrek euskara irakasten zuen kartzelan. Irakasbide bat ere taxutu zuen osorik ez bada ere askotxo. Koldok "au maia da" eta horrelakoez aurrerakoak behar zituen, ordea. Aditzaren malkarretan gora egin nahi zuen, eta horretarako Felipe Lizaso hartu zuen maisu ("El verbo alemán" jarri zioten irakasbideari azalean, zaindarien susmo txarrik har ez zezaten); Paco Jordá eta Aguado komunista, latinerako eta grezierarako; baina gehiago ere nahi zuen: idazkortza, luma, zorroztu. Idatzi. Esaldi bat besteari josi, *Eguarri abestia* bezala, irakurri eta gozatzeko moduko testuak sortu. Horretan Anderrek zekien, inork jakitekotan. Gai horretan ordu arte egin zenaz asko zekien; egin nahi zuenaz, ez gutxi. Gustura hartuko zuten *Eguarri abesti* hura elkarrekin lantzeko berriz. Ezin, ordea. Modurik ez, hura itzalpera sartzeko. Dickens beste Eguberri ipuin bat oinarri hartuta, Anderrek antzerki lan bat idatzi zuen, *Kilkir abestia*, "Eresidun antzerkia". Beste preso batek, Bengoak, jarri zion eresia, musika.

Espetxeak anaitasun-lokarriak sortzen baititu idazle izan diren eta ez diren artean, gogoan du Koldok Wilderen ipuin hura itzultzea pentsatu zuen garaia. *Erraldoi berekoia*. Gogoan ditu atera zituen izerdi hotzak testu ustez xume

Luzear, papera eskuan, zutik.

Eguarri abestia El Dia-n.

hura euskaratzen. Gogoan ditu Anderren aholkuak, eta haren zuzenketak ere gogoan. Gogoan du, batez ere, Anderren umorea, 1940ko estropaden berri jakin zutenean, esaterako –gauza sakratuen zerrenda egiten hasi eta Jainkoa, euskara, aberria eta familiaren hurrena, estropadak jarriko zituen Anderrek–: urte hartakoak donostiarrek irabazi zituztela etorri zitzaizen gaztigua kanpotik. Koldok, errenteriarra izaki, bertso batzuk idatzi zituen donostiar panparroien kontura barre eginez. Anderrek barrez irakurri zituen, eta baita kantatu ere Iradi eta Mendizabal donostiarrekin batera. Azkeneko arrazoi hura datorkio bat-batean: “Beste olakorik ikusterako / luza bear zaizu bizarra!”.

Kokotspea igurtzi du esku gainaz eta gogorapen gozo batek eragindako irribarrearekin sartu da trena Errenteriako geltokian. Zain dauzka aita pontekoaren semea, Pio Etxeberria, eta bere familiakoak. Besarkadak labur, eta etxe aldera abiatu dira. Biharamunean ikusiko dituela denak, orain uzteko amarekin bakarrik. Mikela Zuloko arkupean pasatu da, ama alargunaren aurpegia gogoratu nahian, Larrinagako Eguberri haietatik ikusi gabea baitzuen; Gabon aurreko astean, ehun eta hogei-taka lagun fusilatu zituzten, eta suerte txarra da guztia, baina aste hartan egokitu behar kartzelaldi osoan amak egiterik izan zion bisita bakarra. Goiko kalera dator bueltan, zazpi Eguberriren buruan, xetogilearen semea. Atarian, eskua eraman du patrikara. Alferrik. Ez du giltzarik. Atea jo du. Ama jaitsi zaio. Irribarre murriz bat. “Etorri altzea?”.

Ama afalduta dago. Begira egon zaio semeak afaldu duen bitartean. Ez dute kontu

handirik erabili. “Etorri altzea?”. Ohera baino lehen, ganbarara joan nahi du semeak. Han maletatxo gorri batean gorde zituela gauza batzuk. “Liburuak?”, igarri dio amak. “Bai, haietako bat irakurri nahi nuke oheratu aurretik”. “Sentitzen dut, seme, zu egon zaren lekua ez zen txukuntxukuna izango, baina hemen ere senperrenak ikusarazi dizkigute. Edozein huskeriagatik hiltzen zuten jendea...”. “Bota egin zenituen...”. “Ez, erre... Baina denak ez; euskarazkoak eta...”.

Koldok akuilatuta aurkituko liburua

Dickens jaio zela 200 urte betetzen diren 2012 honetan, gogora etorri zait gure historiako pasadizo labur hau, nik orain urte batzuk sorberritu nuena, Eguarri Abestia berrargitaratzeko presatatu nuen edizioaren hitzaurrean (Charles Dickens, *Eguarri abestia 'Luzear'ek euskeratua*, EIZIE 2003).

Faithfully yours
Charles Dickens

Dickensen sinadura.

Koldo Mitxelenak seta berezia zuen Dickens-Luzearren testu horrekin: bai bere idatzietan, bai berari egindako hainbat elkarrizketetan maiz aipatzen du adiskide eta maisu izan zuenaren izena; eta Luzearrez ari dela, errenteriarrek beti edo gehienetan aipatzen du Arzelusek itzuli zuela Dickensen *A Christmas Carol*. Aipu horiek, harri txuri horiek utzi izan ez balitu han eta hemen itzulpen horren bilaketarako, orain arte bezala ahaztua egongo litzateke *El Día* gordetzen duten hemerroteketan. Nik behintzat Mitxelenak akuilatura jo nuen orri mikrofilmatu horietara, eta kostatu bazitzaidan ere –*El Día* iraun zuen urteetako Eguberri garaietatik hasi bainuen bilaketa, eta errealitatea ez baita askotan horren logikoa izaten–, azkenean behintzat aurkitu nuen, 1931ko martxoaren 15ean hasi eta apirilaren 30ean buka, *Eguarri Abestia* osorik.

Osorik irakurriz gero, garbi edukiko du irakurleak arrazoi zuela Mitxelenak bere setarekin. Arrazoa zuen, baita ere, inoiz errietan egiten zigularik ohartaraziz zein ahanzkorrak garen euskaldunok iraganean egindako lanekin eta zein eskergabe, onerako nabarmendutako pertsonekin.

Ahaztutako horietako bat Ander Arzelus Toledo, "Luzear", (Donostia, 1898 – Donibane Lohizune, 1949) dugu. Donostiako parte zaharrea jaio zen Ander, San Jeronimo kalean eta aurren-aurrenetako abertzale familia batean. Hamabi anai-arreben artean, bera zen zaharrena. Ikasketak Donostiako Marianistekin egin zituen. Hamasei urte bete zituenean jarri behar izan zuen lanean, Donostiako Aurrezki Kutxan, eta bertan aritu zen lanean gerra piztu zen arte. 1923an, Amalia Arrietarekin ezkondu zen. Lau seme-alaba izan zituen.

1921ean sortu zen *Argia* asterokoa, Donostian. Han izan zuen aurreneko idazle eskola, Primo de Riveraren diktadurape guztian. *Argiaren* zuzendari izatera ere iritsi zen, 1929an, baina denbora gutxiko. Hain zuzen ere, beste proiektu handi batean sartu baitzen buru-belarri. 1930eko ekainean sortu zen *El Día* egunkaria. Bertan "Euskal Orria"ren arduradun jarri zuten Luzear. Eta bertako arduradun izaten jarraitu zuen gerra piztu zen arte. Ez zen belaunaldi hark amesten zuen euskara hutsez idatzitako egunkaria, baina aurrerapauso handia zen.

Luzear euskaltzale nekagaitz eta eragile handi bat izan zen. Luzear kazetariak hiru eratako lanak

idatzi zituen *El Día*: iritzi artikulak, erreportaje tankerako idazlanak, eta handik eta hemendik hartutako antzerkitxo laburrak, ipuintxoak eta abar berak sortutakoak edo beste hizkuntzaren batetik berak egokitutakoak. Baina berak idazteaz gain idazle asko bultzatu zuen idaztera, *Argiako* idazle-agenda ia osorik hustu zuen *El Día*, eta bereziki herriko berrikerari xumeak eta emakumeak jarri zituen idazten; bere eskutik eduki zuten lehen plaza irekia Elbira Zipitriak eta Tene Mujikak, esate baterako. Eragile lan horretan lagun handia izan zuen Joseba Zubimendi. Zubimendi eta Luzear. Bi izen horiek, neurri handi batean, elkarrekin doaz itxaropen bideko urte horietan. Bien artean sortu zuten, adibidez, astean behingo saio bat euskara hutsez egina, 1932tik aurrera, Donostiako Unión Radion.

Esan dugu Arzelusek etxetik zekarrela politikarako zaletasuna. 1930ean eman zuen izena EAJ alderdian. 1935eko otsailean, Gipuzkoa Buru Batzarreko kide egin zuten. Hurrengo urtean etorri zen bere bizitza irauli zuen gertakaria: Gerra. Gipuzkoan ibili zen antolaketa lanetan, harik eta probintzia osoa faxisten mende erori zen arte. Bizkaira pasatu zen gero, eta hango antolakuntza politikoan sartu zen. Bilbo erori eta gero Santoñan preso hartu eta heriotza zigorra ezarri zioten. Zigor hori barkatu, baina bost urte eta erdi egin zituen kartzelan, gehienak Burgosen. Kaleratu zenean, euskal erresistentziaren aldeko lanetan jardun zuen buru-belarri. Polizia atzetik zuela eta azkenean muga pasatu eta Donibane Lohizunen jarri zen bizitzen. Han, EBBren aginduz isilpeko Euskadi Irratia sortu zuen, eta han aritu zen lanean harik eta, 1949an, minbiziak jota hil zen arte. Luzearren hileta elizkizunak, Donostian, erregimenaren kontrako agerraldi bihurtu ziren.

Zenbat aldiz antzeztu den ikusita, *Neskamearen marmarrak* bakarriketa laburra da zalantzarik gabe Luzearren lanik ezagunena. Gainerakoan haren literatur lan gehienak itzulpenak edo egokitzapenak izan ziren. Hor daude, adibidez hainbat antzerki lanen egokitzapenak: *Gibelaundi*, *Exkonberri ameslari*, *Kirten-en gauzak*, *Dirugosea*, *Eziñ-eramana*, Dickensen *Kirkil abestia*, Jardiel Ponce-laren *I ta ni, iru*, Emmanuel Roblèsen Montserrat. *Gonagorritxo* eta *Marrakatxarra* haur antzerkiak. Eta arestian hizpide izan dugun Dickens *Eguarri abestia* kontakizun gogoangarria edo Bernardo Estornes Lasak gazteleraz idatzitako *Historia Vasca* eskola-liburua (*Euskal-Edestia*).